

การขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ
ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

The Driven Community Empowerment in Natural Disaster Management
in Chao Phraya River Basin

หทัยชนก คตะสมบุรณ์*
Hataichanok Khatasombun
พระสุธีรัตนบัณฑิต**
,PhraSuthirattanapandit
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Email: Hataichanok.naok@gmail.com

Received : June 22, 2019
Revised : August 7, 2020
Accepted : August 23, 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้าง ระบบ กลไกและกระบวนการการขับเคลื่อนพลังชุมชน รวมทั้งเสนอรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๔๕ คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลแบบอรรถาธิบายและพรรณนาความ

ผลการวิจัยพบว่า โครงสร้างและระบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ประกอบด้วย ระบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ โดยภาคีและเครือข่ายทางสังคม มีการบริหารงานโดยกำหนดหน้าที่ของแต่ละฝ่ายโดยมีผู้นำชุมชนและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นองค์ประกอบสำคัญ กระบวนการการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ประการแรก คือ ผู้นำชุมชน มีบทบาทในการประสานงานกับทุกฝ่ายเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านตั้งแต่ก่อนน้ำท่วม ระหว่างน้ำท่วมขัง และการฟื้นฟูเยียวยาหลังน้ำท่วม ประการที่สอง คือ ชุมชนเข้มแข็ง อันเกิดจากการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม ร่วมแรงร่วมใจในการทำงานร่วมกันของคนในชุมชน บนพื้นฐานความผูกพันทางจิตวิญญาณ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการตนเอง

* นางสาวหทัยชนก คตะสมบุรณ์ Miss.Hataichanok Khatasombun

** พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. Phrasuthirattanapandit, Assoc.Prof.Dr.

ของชุมชน ประการที่สาม คือ ทูทางสังคม มีมิติบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัย ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ มีความไว้วางใจ ซึ่งเกิดจากความรู้สึกเชื่อถือในตัวผู้อื่น ทำให้ชุมชนกล้าที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ การแบ่งปัน และประสานงานอย่างมีส่วนร่วมกันในการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้านและประชาชนในพื้นที่ทั้งภายในและภายนอกชุมชนซึ่งก็คือหน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายเหล่านี้จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับแผนการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับภัยที่จะเกิดขึ้นในแต่ละปีเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมารวมไปถึงการสนับสนุนจากนโยบายของภาครัฐ การประสานงานระหว่างหน่วยงานเครือข่ายทางการบริหารและความร่วมมือของประชาชนเป็นปัจจัยทางการบริหารที่มีผลต่อความสำเร็จของการป้องกันภัยพิบัติ โดยมีรูปแบบการวางแผนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งแจ้งเตือนภัย แผนการอพยพ แผนการจัดตั้งศูนย์พักพิง และการบริหารศูนย์พักพิง รวมไปถึงรูปแบบการแก้ปัญหาในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีความชัดเจนและเกิดจากการเรียนรู้ การถอดบทเรียน และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีหลักการสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักการช่วยกันคิด (๒) หลักการมีส่วนร่วม (๓) การพึ่งพาตนเอง (๔) การสนับสนุนขององค์กรภาครัฐ (๕) การรวมกลุ่มเครือข่ายชุมชนการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน

คำสำคัญ: การขับเคลื่อนพลังชุมชน; การจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ; ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

Abstract

The objective of this research is to study structure, system, mechanism and process of the driven community empowerment including presentation of the model of the driven community empowerment in natural disaster management in Chao Phraya River basin. The qualitative research was carried out in this study. The data were collected from 45 key informants through the interview. The gathered data were analyzed by descriptive and narrative techniques.

The research result found that :- Structure and system of the driven community empowerment in natural disaster management in Chao Phraya River basin consisted system of the driven community empowerment in natural disaster management by participants and social network. There is operation by determining the tasks in each party, the leaders of community and social correlation are significant elements. The significant factors of driven community in a first aspect is the leaders of community who

play an important role to cooperate with all parties for helping the public before and during flood and healing after flood. The second factor is strengthening community that arise by learning, participation, work together with spiritual, local wisdom and self- management of the community. The third factor is social capital based on norms of self-reliance, kin relationship , reliance that raised from trustfulness in the other, there making the community has strong changing, sharing and coordinate with each other to solve the disaster. Model of the driven community empowerment in natural disaster management in Chao Phraya River basin revealed that it initially started by creating a network of community leaders in each village and the public in their area to the government section. These networks were participated to adjust the operation plan to conform to the disasters that will occur in each year and to prevent the problems that will arise. It including supporting by policy of the government, cooperating, administration network and participation of the public is effective factors for achievement preventing. There has a concrete pattern for alert, evacuation plan, plan to establish a shelter center and administration of shelters also has solving model for manage the natural disaster clearly and by learning, learned the lesson and participation of the community Knowledge about the driven community empowerment in natural disaster management in Chao Phraya River basin consisted of a key principles such as (1) thinking together (2) participation by meeting (3) self-reliance is empower (4) supporting by the government section that is important (5) network integration; all sections have office or section to support participation

Keywords : The Driven Community Empowerment; Natural Disaster Management; Chao Phraya River Basin

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากภาวะโลกร้อน ซึ่งเกิดจากการที่ก๊าซเรือนกระจกในชั้นบรรยากาศได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากภาวะโลกร้อนนี้ มีความแตกต่างกันไปตามแต่ละภูมิภาคของโลก เป็นที่คาดการณ์ว่าการเปลี่ยนแปลงในอนาคตจะสูงขึ้นและรวดเร็วกว่าอดีตมาก และภาวะโลกร้อนส่งผลต่อแนวโน้มการเกิดภัยพิบัติและผลกระทบต่างๆ ทั้งความถี่ ลักษณะขนาด และความรุนแรงที่เพิ่มขึ้น ภัยพิบัติ

ขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา สำหรับประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่เผชิญกับภัยพิบัติอย่างรุนแรงเมื่อเปรียบเทียบกับ หลายประเทศ ในอดีตประเทศไทยมีประสบการณ์ในการเผชิญภัยพิบัติตามฤดูกาล อาทิเช่น น้ำท่วม พายุ และภัยแล้ง ซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้งและสามารถจัดการได้โดยชุมชนในพื้นที่เกิดการเรียนรู้ และสั่งสมความรู้ ภูมิปัญญาเพื่อปรับวิถีชีวิตให้สามารถอยู่ร่วมกับความแปรปรวนของธรรมชาติตามฤดูกาล ได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นการแสดงถึงวิวัฒนาการในการปรับตัว เมื่อเผชิญกับภัยพิบัติที่ไม่รุนแรงนักของประชาชน แต่อย่างไรก็ตามในช่วง ๑๐ ปี ที่ผ่านมาประเทศไทย ต้องประสบกับภัยพิบัติที่รุนแรงบ่อยครั้ง และสร้างความเสียหายให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นที่จะต้องหันมาให้ความสำคัญกับปัญหาดังกล่าว โดยเฉพาะการเตรียมพร้อมรับมือกับวิกฤตการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตเหตุการณ์อุทกภัยร้ายแรงสำหรับประเทศ ใน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ถูกจารึกลงในหน้าประวัติศาสตร์ของไทยถึงผลกระทบและความเสียหายที่เกิดขึ้นสถานการณ์ปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงในประเทศไทย ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าว ได้สร้างความเสียหายอย่างรุนแรง และคงต้องใช้ระยะเวลาหลายปีกว่าที่จะฟื้นตัวเข้าสู่สภาวะปกติ^๑ ถึงแม้ว่าการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น จะเป็นบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบหลักของหน่วยงานภาครัฐ แต่ปัจจุบันพบว่า ภัยพิบัติที่เกิดขึ้นได้มีความหลากหลาย ซับซ้อน ไม่สามารถจำกัดพื้นที่ได้ และมีความรุนแรงเกินกว่าหน่วยงาน ภาครัฐเพียงภาคส่วนเดียวจะสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นได้ เมื่อเผชิญภัยพิบัติขณะที่การช่วยเหลือจากภาครัฐประสบปัญหาหลายประการ ทั้งเข้าไม่ถึง ล่าช้าขั้นตอนยุ่งยาก มีหน่วยงานเกี่ยวข้องมากมายหลายส่วน ฯลฯ การช่วยเหลือตัวเองของภาคประชาชน และการร่วมมือกับภาคประชาสังคมจึงกลายเป็นทางออกหนึ่งของการบริหารจัดการกับปัญหาภัยพิบัติจึงจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง ในการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น ในฐานะที่จะเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นอีกหลายชุมชน ที่มีกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการตนเองอย่างยั่งยืน ดังนั้น การเปลี่ยนภัยพิบัติเป็น “กระบวนการพัฒนา” ที่เน้นการมีส่วนร่วมของ คน ชุมชน เครือข่าย และภาคีความร่วมมือ ควรเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะทำให้การฟื้นฟูทุกด้านเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและมีพัฒนาการต่อเนื่อง ไปสู่การมีแผนรับมือภัยพิบัติ การจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างยั่งยืน “พลิกวิกฤตเป็นโอกาส” เปลี่ยนภัยพิบัติเป็น “กระบวนการพัฒนาโดยการจัดการตนเองของชุมชน” เน้นสร้างกลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาคีความร่วมมือหนุนเสริมซึ่งทำให้การฟื้นฟูหลังประสบภัยเกิดขึ้นรวดเร็ว มีพัฒนาการต่อเนื่องไปสู่การมีแผนรับมือภัยพิบัติ และการ

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การจัดการภัยพิบัติและการฟื้นฟูบูรณหลังการเกิดภัยธรรมชาติศึกษาไทยและต่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๖.

จัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างยั่งยืน ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในการศึกษาการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาโครงสร้าง ระบบ และกลไกการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา
๒. เพื่อศึกษากระบวนการการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา
๓. เพื่อเสนอรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการภัยพิบัติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา
๒. การพัฒนารูปแบบและกระบวนการดำเนินงาน โครงสร้าง ระบบ กลไกการจัดการภัยพิบัติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ต่อการเตรียมความพร้อม การป้องกันและลดผลกระทบในช่วงก่อนเกิดภัยพิบัติ การจัดการภัยพิบัติในภาวะฉุกเฉินในช่วงระหว่างเกิดภัยพิบัติ และการจัดการหลังเกิดภัยพิบัติ
๓. ผลการดำเนินงาน ปัจจัยที่เอื้อและที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานเครือข่ายองค์กรชุมชนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการภัยพิบัติ
๔. การนำเสนอรูปแบบและกระบวนการจัดการภัยพิบัติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ข้อเสนอเชิงพื้นที่ และเชิงนโยบายในแนวทางการจัดการภัยพิบัติอย่างมีประสิทธิภาพต่อเครือข่ายองค์กรชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาเรื่อง “การขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา” มีขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ดังนี้

การวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ร่วมกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ภาคประชาชนประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ในชุมชน และกลุ่มแกนนำชุมชน ภาครัฐ ภาคประชาสังคมใน ๓ จังหวัดที่อยู่ในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา จำนวน ๓ ชุมชน เพื่อให้เห็นแนวคิดความเป็นมา หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ ระบบ กระบวนการและรูปแบบการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาจำนวน ๔๕ คน

ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาเรื่อง “การขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา” มีขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ การดำเนินการศึกษาการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา แบ่งพื้นที่การศึกษาทั้งหมด ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดอุทัยธานีและจังหวัดชัยนาท

การเกิดภัยพิบัติส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงหรือเป็นผลสืบเนื่องจาก การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะของพื้นที่ ชุมชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะตอบสนองในทางที่ก่อให้เกิดปัญหา พร้อมกับการรับมือของปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น การตอบสนองหรือความสามารถในการรับมือของชุมชนจะแตกต่างกันไปในแต่ละสภาพปัญหาหรือผลกระทบ ดังนั้น ลำดับแรกจะต้องทำความเข้าใจ บริบทเฉพาะพื้นที่และประเด็นปัญหาที่สำคัญที่ต้องการศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึกถึงสภาพความเปราะบาง ที่เป็นอยู่และความเสี่ยงในอนาคต เพื่อนำไปสู่การสนับสนุนรูปแบบการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนในอนาคต

ในการกำหนดกรณีศึกษากรณีศึกษาทั้ง ๓ พื้นที่ มีความสำคัญอย่างมากเพราะเป็นพื้นที่ประสบ ปัญหาภัยพิบัติน้ำท่วมอย่างต่อเนื่อง แต่พื้นที่ทั้ง ๓ พื้นที่ มีกระบวนการในการจัดการผ่านการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การจัดการตนเองของชุมชนผ่านเครือข่ายทางสังคม จนประสบความสำเร็จในการจัดการ ภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้เป็นพื้นที่ต้นแบบที่ได้รับการยอมรับ จากหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน โดยมีเป้าหมายของการพัฒนาคนและสนับสนุนศักยภาพ ชุมชนในการจัดการภัยพิบัติ ดังนั้น การศึกษาจะทำการวิเคราะห์สถานการณ์ภัยพิบัติในภาพรวมและ สถานการณ์ภัยพิบัติในแต่ละพื้นที่ หรือจะทำการวิเคราะห์บทเรียน จุดแข็งจุดอ่อนจากการทำงานร่วมกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ องค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน

ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษา “การขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา” มีขอบเขตด้านระยะเวลา ได้แก่ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ๒๕๖๑ถึง พฤษภาคม ๒๕๖๒ รวมเป็นระยะเวลา ๑๓เดือน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาในภาคสนาม ตามลักษณะ การศึกษารวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพที่มีเนื้อหาสนับสนุนผลการวิจัยชัดเจนมากขึ้น สำหรับวิธีการวิจัย เชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสารและแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนา กลุ่ม ดังนี้

๑. การศึกษาในเชิงเอกสาร ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง
๒. การศึกษาเชิงคุณภาพ ในภาคสนาม เพื่อทราบถึงแนวคิด ความเป็นมา หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ ระบบ กระบวนการและรูปแบบการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาในพื้นที่ที่เป็นกรณีศึกษาโดยการสุ่มแบบเจาะจง ซึ่งเป็นการเลือกกลุ่มที่ผู้วิจัยใช้เหตุผลในการเลือกเพื่อความเหมาะสมในการวิจัยตามความสำคัญของเรื่อง คือ เป็นชุมชนที่มีระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการและรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ใช้แบบสัมภาษณ์ และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม สำหรับกลุ่มผู้ประสบภัย กลุ่มผู้รู้ในชุมชน กลุ่มแกนนำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง

แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Inter-view Guideline) มีดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน อันได้แก่ จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร การนับถือศาสนา อาณาเขตหมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ลักษณะการตั้งบ้านเรือน การศึกษา การประกอบอาชีพของคนในชุมชน การคมนาคม การปกครอง ประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรมท้องถิ่น ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร รูปแบบการใช้ ผลประโยชน์ที่ได้รับจากทรัพยากรท้องถิ่นนับจากอดีตถึงปัจจุบัน การแลกเปลี่ยนทรัพยากรท้องถิ่นกับภายนอกชุมชนนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

๒. ระบบและโครงสร้างของการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๓. กระบวนการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๔. รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๕. การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคมในการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

การวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร และข้อมูลเชิงประจักษ์ ดังกล่าว ได้วิเคราะห์เนื้อหา ตามประเด็น หัวข้อ ดังนี้

๑. ศึกษาาระบบและโครงสร้างการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติ ในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๒. ศึกษากระบวนการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๓. ศึกษาารูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๔. นำเสนอระบบ โครงสร้าง กระบวนการจัดการและรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

๕. นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มาทำการวิเคราะห์ระบบ โครงสร้างกระบวนการและรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ที่ประสบปัญหาภัยพิบัติทางธรรมชาติ

๖. การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวมาแล้วเพื่อให้เห็น ชัดความรู้ในเรื่องระบบ โครงสร้าง กระบวนการจัดการและรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการ ภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในระดบนโยบาย ระดับภูมิภาค ระดับ จังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล ระดับชุมชน องค์กร และปัจเจกบุคคล

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบ ภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนพลังชุมชน ในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เพื่อให้เห็นระบบ โครงสร้างการจัดการ กระบวนการจัดการและรูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำ เจ้าพระยาของชุมชนและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนเพื่อนำ ไปสู่การประยุกต์ใช้ในระดบนโยบาย ระดับภูมิภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับตำบล ระดับชุมชน องค์กร และปัจเจกบุคคล

ผลการวิจัย

๑. โครงสร้างและระบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

โครงสร้างระบบและกลไกการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นความร่วมมือภายใต้การสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยธรรมชาติประกอบด้วยภาคีภาคส่วนต่าง ๆ มีการบริหารจัดการกันเองโดยชุมชนความสัมพันธ์ในการสงเคราะห์กันและกันเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้น ซึ่งระบบและกลไกขับเคลื่อนพลังชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการมีโครงสร้าง อำนวยการที่ชัดเจน สำหรับระบบระบบการจัดการภัยพิบัติจะมีการแจ้งเตือนภัย มีแนวทางปฏิบัติในการจัดการเมื่อเกิดภัยพิบัติ จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนร่วมกันขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนจากภาคีภาคส่วนต่างๆ ดำเนินการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การป้องกัน การรับมือ และการฟื้นฟู ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการภัยพิบัติทั้งนี้เพราะผู้นำชุมชนเป็นศูนย์กลางของการประสานงานและให้ความช่วยเหลือต่าง ๆ และเป็นผู้ที่จะสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนเกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนข้อมูลของเครือข่าย ติดต่อสื่อสารอาศัยช่องทางสื่อสารสาธารณะในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันและความสัมพันธ์ทางสังคมในการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนเปิดโอกาสให้ชุมชนประเมินสถานการณ์ของตนเองบนพื้นฐานประสบการณ์ของพวกเขา โดยชุมชนไม่ใช่แค่ผู้กำหนดแผนงานและตัดสินใจเท่านั้นแต่ยังเป็นตัวแสดงหลักในการนำแผนงานไปปฏิบัติอีกด้วยอีกทั้งพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมความคิดและการประพฤติปฏิบัติดีของคนไทย การทำความดีต่อกันเป็นคุณธรรมสำคัญที่ต้องเอาใจใส่อย่างยิ่งเพราะสามารถสมัครสมานยึดเหนี่ยวน้ำใจให้รักใคร่กันให้ถึงกันชุมชนที่ตั้งอยู่ด้วยความสุขสงบเพราะอาศัยศีลอาศัยสังคหธรรมคือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้รักกันเป็นความดีที่นิยมยกย่องเชิดชูของโลกทุกสมัยทั้งอดีตปัจจุบันและอนาคตโดยเฉพาะหลักสังคหวัตถุ ๔ ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกัน

๒. กระบวนการการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

กระบวนการการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปัจจัยแรก คือ ผู้นำชุมชน ที่มีบทบาทในการจัดการภัยพิบัติเนื่องจากเป็นผู้นำที่การดำเนินการประสานงานกับทุกฝ่ายเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านตั้งแต่ก่อนน้ำท่วม ระหว่างน้ำท่วมขัง และการฟื้นฟูเยียวยาหลังน้ำท่วม ปัจจัยที่สอง คือ ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง การเรียนรู้จากการกระทำร่วมกัน คนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกัน โดยมีความผูกพันทางจิตวิญญาณ การมีส่วนร่วมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการตนเองของชุมชน ปัจจัยที่สาม คือ ทูตทางสังคม มีมิติบรรทัดฐานของการพึ่งพา

อาศัย ความสัมพันธ์เชิงเครือข่าย มีความไว้วางใจ ซึ่งเกิดจากความรู้สึกเชื่อถือในตัวผู้อื่น ทำให้ชุมชนกล้าที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ การแบ่งปัน และประสานงานอย่างมีส่วนร่วมกันในการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น มีการขับเคลื่อนโดยการมีส่วนร่วม ทั้งส่วนร่วมจากชุมชนจากเครือข่ายชุมชน รวมทั้งการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ร่วมโดยองค์กรชุมชนและท้องถิ่น และเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การบริหารจัดการปัญหาน้ำท่วมขององค์กรชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่งเสริมการสร้างพื้นที่ในการร่วมคิดและดำเนินการแต่ละชุมชนมีการขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนเป็นองค์กรที่เชื่อมโยงการทำงาน ของชุมชน กระบวนการเชื่อมโยงการทำงานองค์กรชุมชนมีเป้าหมายเดียวกันคือ การสร้างการยอมรับและการจัดการชุมชนเมือง มีการเชื่อมโยงกลุ่มเครือข่ายต่างๆ และผู้ประสบภัยพิบัติร่วมการจัดการแก้ไขปัญหา และวางแผนเฝ้าระวัง จัดระบบกองทุนผู้ประสบภัยพิบัติ โดยมีแกนนำและเครือข่ายภาคประชาชนเป็นทีมทำงานร่วมท้องถิ่นสนับสนุนศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดระบบศูนย์ฯ ทั้งก่อนและหลังประสบภัยพิบัติ โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลผู้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแลความเป็นอยู่ของประชาชนผู้มีการติดต่อสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และใช้ระบบการวางแผนและการติดตามผลร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ในขณะก่อนการเกิดภัยพิบัติระหว่างการเกิดภัยพิบัติและหลังการเกิดภัยพิบัติอีกทั้งยังนำกระบวนการทุนทางสังคมมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการจัดการเรียนรู้ด้านการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติผ่านกระบวนการสังเกตการณ์ที่ข้อมูลสถิติที่สำคัญแล้วนำมาปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

๓. รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้านและประชาชนในพื้นที่ทั้งเครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชนซึ่งก็คือหน่วยงานภาครัฐเครือข่ายเหล่านี้จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับแผนการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับภัยที่จะเกิดขึ้นในแต่ละปีเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมารวมถึงการให้การสนับสนุนจากนโยบายของภาครัฐเป็นส่วนสำคัญการประสานงานระหว่างหน่วยงานเครือข่ายทางการบริหารและความร่วมมือของประชาชนเป็นปัจจัยทางการบริหารที่มีผลต่อความสำเร็จของการป้องกันภัยพิบัติ โดยมีรูปแบบการวางแผนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งแจ้งเตือนภัย แผนการอพยพ แผนการจัดตั้งศูนย์พักพิง และการบริหารศูนย์พักพิง รวมไปถึงรูปแบบการแก้ปัญหาในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีความชัดเจนและเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง นำไปสู่การแก้ปัญหาระยะยาวของเครือข่ายการจัดการภัยพิบัติ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนความคิดและการออกแบบกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดประสบการณ์เชิงแนวคิดและการปฏิบัติเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการจุดประกายทางด้านความคิดที่เป็นจุดกำเนิดของพื้นที่ปฏิบัติการแก้ไขและขับเคลื่อนงานภัยพิบัติในระดับพื้นที่ สิ่งที่เกิดจากการแลกเปลี่ยน ความคิดร่วมกันคือ แนวทางการบริหารการจัดการเครือข่าย

ในระดับพื้นที่รูปแบบการให้การสนับสนุน จากนโยบายของภาครัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายทางการบริหารสำหรับรูปแบบการวางแผนมีการวางแผนการแจ้งเตือนภัย แผนการอพยพ แผนการจัดตั้งศูนย์พักพิง และการบริหารศูนย์พักพิง นอกจากนี้ยังมีแนวทางการแก้ปัญหาด้วยชุมชนจัดการตนเองและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ รูปแบบและนวัตกรรมเด่นในการจัดการภัยพิบัติที่มีความหลากหลายซึ่งเป็นเรื่องที่จำเป็นในเรื่องของการรับมือกับปัญหาภัยพิบัติ เกิดเครือข่ายความร่วมมือในระดับพื้นที่อำเภอ เกิดทักษะกระบวนการและวิธีการบริหารจัดการพื้นที่ต่อไป

๔. องค์ความรู้รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

องค์ความรู้รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีหลักการสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักการช่วยกันคิด โดยระดมความคิดร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในการประสบภัยพิบัติ การจัดทำบทเรียนการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติ มีอบรบการป้องกันภัยพิบัติให้แก่ชุมชน มีการถอดบทเรียน มีโครงการสร้างชุมชนเข้มแข็งหรือการบริหารจัดการโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (๒) หลักการมีส่วนร่วมโดยการดำเนินการประชุมวางแผนร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการเฝ้าระวังและการแจ้งเตือน ชุมชนมีการติดตามข่าวสารจากกรมอุตุนิยมวิทยา หรือการประเมินจากผู้รู้ในพื้นที่ที่มีความเสี่ยง รับฟังข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ และปฏิบัติตามคำแนะนำ อีกทั้งผู้นำควรมีการจัดระบบ การบริหารจัดการตนเอง โดยการสร้างความร่วมมือ ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน และการเชื่อมโยง การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เตรียมความพร้อมในขณะเกิดภัย (๓) การพึ่งพาตนเองเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและมีความพร้อมในการป้องกันภัยให้มากขึ้น โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของ ภัยพิบัติ ทรัพยากรน้ำ และผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการป้องกันเพื่อลดความสูญเสียทั้งทรัพย์สินและชีวิตของประชาชนให้ลดลงโดยให้ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยหน่วยงานภาครัฐ คือ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยและหน่วยงานระดับจังหวัด ได้สนับสนุนส่งเสริมและเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน ที่ประสบปัญหาภัยพิบัติ (๔) การสนับสนุนขององค์กรภาครัฐ ปัจจัยสำคัญที่ได้จากการศึกษาชุมชนที่มีการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ดีคือการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ซึ่งแม้ว่าชุมชนจะมีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในฐานะเจ้าของพื้นที่และผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง แต่ชุมชนก็ยังมีข้อจำกัดในหลายด้านที่ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ เนื่องจากหน่วยงานดังกล่าวถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อสนองตอบความต้องการของภาคประชาชนและมีความพร้อมในหลายด้านทั้งงบประมาณ เครื่องมืออุปกรณ์ เทคโนโลยีและบุคลากรที่มีความรู้ (๕) การรวมกลุ่มการจัดเครือข่าย ทุกหน่วยงานมีสำนักส่งเสริมหรือ

หน่วยงานที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยส่วนใหญ่มีภารกิจ คือ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ และภัยพิบัติ โดยให้หน่วยงานภาครัฐเป็นพี่เลี้ยงในการสร้างความเข้มแข็งและสะท้อนปัญหาของประชาชน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐจะต้องทำหน้าที่สร้างความเข้มแข็งให้ประชาชน ชุมชนสามารถบริหารจัดการตนเอง สร้างความเป็นเจ้าของมากกว่าที่จะรอคอยการช่วยเหลือจากภาครัฐ

อภิปรายผลการศึกษา

การอภิปรายผลการวิจัยในครั้งนี้ คือ

๑. โครงสร้างและระบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

โครงสร้าง ระบบ และกลไกการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นความร่วมมือภายใต้การสงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยธรรมชาติประกอบด้วยภาคีภาคส่วนต่าง ๆ มีการบริหารจัดการกันเองโดยชุมชนความสัมพันธ์ในการสงเคราะห์กันและกันเมื่อภัยพิบัติเกิดขึ้น ซึ่งระบบและกลไกขับเคลื่อนพลังชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการ มีโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ชัดเจน สำหรับระบบระบบการจัดการภัยพิบัติจะมีการแจ้งเตือนภัย มีแนวทางปฏิบัติในการจัดการเมื่อเกิดภัยพิบัติ จากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติ โดยชุมชนร่วมกันขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติของชุมชนจากภาคีภาคส่วนต่างๆ ดำเนินการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การป้องกัน การรับมือ และการฟื้นฟู ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการภัยพิบัติทั้งนี้เพราะผู้นำชุมชนเป็นศูนย์กลางของการประสานงานและให้ความช่วยเหลือต่างๆและเป็นผู้ที่จะสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนเกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมแลกเปลี่ยนข้อมูลของเครือข่าย ติดต่อสื่อสารอาศัยช่องทางสื่อสาธารณะในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันและความสัมพันธ์ทางสังคมในการเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนประเมินสถานการณ์ของตนเองบนพื้นฐานประสบการณ์ของพวกเขา โดยชุมชนไม่ใช่แค่ผู้กำหนดแผนงานและตัดสินใจเท่านั้นแต่ยังเป็นตัวแสดงหลักในการนำแผนงานไปปฏิบัติอีกด้วย สอดคล้องกับ ปรีชา ปิยะจันทร์ ศึกษาเรื่อง ชุมชนกับการจัดการอุทกภัยปี พ.ศ. ๒๕๕๕: กรณีศึกษา ชุมชนอยู่เจริญเขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร (อยู่เจริญโมเดล) ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนอยู่เจริญ เป็นชุมชนเขตเมือง ที่เป็นชุมชนของผู้มีรายได้ระดับปานกลาง เป็นชุมชนที่ผู้อาศัยอพยพมาจากต่างจังหวัดทุกภูมิภาค เพื่อมาประกอบอาชีพในกรุงเทพมหานคร จึงทำให้เป็นชุมชนที่มีความคล่องตัวสูงในการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชน เพราะวิถีชีวิตเดิมมีการเอื้ออาทร มีจิตอาสาสูง จึงเป็นทุนที่สำคัญของชุมชน ดังนั้นการกอบกู้วิกฤตอุทกภัยจึงมีปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นทุนที่สำคัญอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ มีปัจจัยที่นำมาซึ่งความสำเร็จในการ

กอบกู้วิกฤตน้ำท่วม โดยมีปัจจัยหลักจากการมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งเป็นนักบริหารจัดการศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์หรือคนในชุมชนที่มีการศึกษาดี มีอาชีพหลากหลายที่นำมาช่วยพัฒนาชุมชนในภาวะวิกฤต การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน การมีความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชนในชุมชน การมีเครือข่ายทางสังคมที่ดีทั้งภายในและภายนอกชุมชน ประชาชนในชุมชนมีรายได้ระดับปานกลาง ทำให้เกิดพลังกลุ่มได้ง่าย คณะกรรมการของชุมชนมีการทำกิจกรรมที่ทำให้เกิดรายได้ เพื่อเป็นทุนในการนำไปพัฒนาชุมชน^๒

๒. กระบวนการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

กระบวนการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปัจจัยแรก คือ ผู้นำชุมชน ที่มีบทบาทในการจัดการภัยพิบัติเนื่องจากเป็นผู้นำที่การดำเนินการประสานงานกับทุกฝ่ายเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านตั้งแต่ก่อนน้ำท่วม ระหว่างน้ำท่วมขัง และการฟื้นฟูเยียวยาหลังน้ำท่วม ปัจจัยที่สอง คือ ชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งมีองค์ประกอบที่ก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง การเรียนรู้จากการกระทำร่วมกัน คนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกัน โดยมีความผูกพันทางจิตวิญญาณ การมีส่วนร่วมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการตนเองของชุมชน ปัจจัยที่สาม คือ ทุนทางสังคม มีมิติบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัย ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ มีความไว้วางใจ ซึ่งเกิดจากความรู้สึกเชื่อถือในตัวผู้อื่น ทำให้ชุมชนกล้าที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ การแบ่งปัน และประสานงานอย่างมีส่วนร่วมกันในการแก้ไขปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น มีการขับเคลื่อนโดยโดยการมีส่วนร่วม ทั้งส่วนร่วมจากชุมชนจากเครือข่ายชุมชน รวมทั้งการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อหาแนวทางการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมโดยองค์กรชุมชนและท้องถิ่น และเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การบริหารจัดการปัญหาน้ำท่วมขององค์กรชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ส่งเสริมการสร้างพื้นที่ในการร่วมคิดและดำเนินการแต่ละชุมชนมีการขับเคลื่อนเครือข่ายชุมชนเป็นองค์กรที่เชื่อมโยงการทำงาน of ชุมชน กระบวนการเชื่อมโยงการทำงานองค์กรชุมชนมีเป้าหมายเดียวกันคือ การสร้างการยอมรับและการจัดการชุมชนเมือง มีการเชื่อมโยงกลุ่มเครือข่ายต่างๆ และผู้ประสบภัยพิบัติร่วมการจัดการแก้ไขปัญหาและวางแผนเฝ้าระวัง จัดระบบกองทุนผู้ประสบภัยพิบัติ โดยมีแกนนำและเครือข่ายภาคประชาชนเป็นทีมงานร่วมท้องถิ่นสนับสนุนศึกษาเรียนรู้ประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การจัดระบบศูนย์ฯ ทั้งก่อนและหลังประสบภัยพิบัติ โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลผู้มีบทบาทหน้าที่โดยตรงในการดูแลความเป็นอยู่ของประชาชนผู้ มีการติดต่อสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และใช้ระบบการวางแผนและการติดตามผลร่วมกันอย่างสม่ำเสมอในขณะก่อนการเกิดภัยพิบัติระหว่างการเกิดภัยพิบัติและหลังการเกิด

^๒ ปรีชา ปิยจันทร์, “ชุมชนกับการจัดการอุทกภัยปี พ.ศ. ๒๕๕๔ : กรณีศึกษา ชุมชนอยู่เจริญเขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร (อยู่เจริญโมเดล)”, วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (มกราคม ๒๕๕๔): ๑๓.

ภัยพิบัติอีกทั้งยังนำกระบวนการทุนทางสังคมมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นการจัดการเรียนรู้ด้านการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติผ่านกระบวนการสังเกตการณ์บันทึกข้อมูลสถิติที่สำคัญแล้วนำมาปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินชีวิตให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับน้ำอย่างมีประสิทธิภาพสอดคล้องกับ กาญจนจิรนนท์ คลองข่อย ศึกษาเรื่อง “ชุมชนเข้มแข็งกับการจัดการภัยพิบัติศึกษากรณี การจัดการวิกฤตน้ำท่วมของหมู่บ้านแหลมกลาง” ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนสามารถร่วมมือกันเพื่อรับมือภัยพิบัติน้ำท่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งปัจจัยด้านที่ส่งผลต่อความสามารถในการจัดการภัยพิบัติ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ชุมชนเข้มแข็ง โดยมีการเรียนรู้จากการกระทำร่วมกัน และทุนทางสังคม โดยมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและมีความไว้วางใจกัน^๓ และสอดคล้องกับ พิสมัย ศรีเนตรและอัญชญา ณ ระนอง ศึกษาเรื่อง “ทุนชุมชนกับความสามารถของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วม” ผลการวิจัยพบว่าชุมชนมีการจัดการภัยพิบัติทั้งระยะก่อน ระหว่าง และหลังเกิดภัยพิบัติ สามารถจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมโดยชุมชนจัดการตนเอง มีการประเมินและทบทวนบทเรียนการจัดการภัยพิบัติเพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหา ป้องกันและบรรเทาปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต พึ่งพาการตัดสินใจและทรัพยากรจากเทศบาลเป็นส่วนใหญ่ ทุนชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับความสามารถในการจัดการภัยพิบัติของชุมชนได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทางการเงิน ทุนทางกายภาพ เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน^๔

๓. รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา เริ่มต้นจากการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของผู้นำชุมชนในแต่ละหมู่บ้านและประชาชนในพื้นที่ซึ่งเครือข่ายภายในชุมชนและเครือข่ายภายนอกชุมชนซึ่งก็คือหน่วยงานภาครัฐเครือข่ายเหล่านี้จะเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับแผนการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับภัยที่จะเกิดขึ้นในแต่ละปีเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นตามมารวมไปถึงการให้การสนับสนุนจากนโยบายของภาครัฐเป็นส่วนสำคัญการประสานงานระหว่างหน่วยงานเครือข่ายทางการบริหารและความร่วมมือของประชาชนเป็นปัจจัยทางการบริหารที่มีผลต่อความสำเร็จของการป้องกันภัยพิบัติ โดยมีรูปแบบการวางแผนอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งแจ้งเตือนภัย แผนการอพยพ แผนการจัดตั้งศูนย์พักพิง และการบริหารศูนย์พักพิง รวมไปถึงรูปแบบการแก้ปัญหาในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีความชัดเจนและเกิดจากการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง นำไปสู่การแก้ปัญหาระยะยาวของเครือข่ายการจัดการภัยพิบัติ ได้แก่ การแลกเปลี่ยนความคิดและการออกแบบกิจกรรม

^๓ กาญจนจิรนนท์ คลองข่อย, “ชุมชนเข้มแข็งกับการจัดการภัยพิบัติ ศึกษากรณี การจัดการวิกฤตน้ำท่วมของหมู่บ้านแหลมกลาง”, *วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^๔ พิสมัย ศรีเนตร และอัญชญา ณ ระนอง, “ทุนชุมชนกับความสามารถของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วม”, *วารสารการบริหารการปกครอง*, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๕๒๔.

อย่างต่อเนื่อง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดประสบการณ์เชิงแนวคิดและการปฏิบัติเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการจุดประกายทางด้านความคิดที่เป็นจุดกำเนิดของพื้นที่ปฏิบัติการแก้ไขและขับเคลื่อนงานภัยพิบัติในระดับพื้นที่ สิ่งที่เกิดจากการแลกเปลี่ยน ความคิดร่วมกันคือ แนวทางการบริหารจัดการจัดการเครือข่ายในระดับพื้นที่รูปแบบการให้การสนับสนุน จากนโยบายของภาครัฐ การมีส่วนร่วมของประชาชนและเครือข่ายทางการบริหารสำหรับรูปแบบการวางแผนมีการวางแผนการแจ้งเตือนภัย แผนการอพยพ แผนการจัดตั้งศูนย์พักพิง และการบริหารศูนย์พักพิง นอกจากนี้ยังมีแนวทางการแก้ปัญหาด้วยชุมชนจัดการตนเองและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ รูปแบบและนวัตกรรมเด่นในการจัดการภัยพิบัติที่มีความหลากหลายซึ่งเป็นเรื่องที่จำเป็นในเรื่องของการรับมือกับปัญหาภัยพิบัติ เกิดเครือข่ายความร่วมมือในระดับพื้นที่อำเภอ เกิดทักษะกระบวนการและวิธีการบริหารจัดการพื้นที่ต่อไปสอดคล้องกับ ธรรมนูญรื้อนฤกษ์รักษ์ และเพ็ญประภา ภัทรานุกรม ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน : ศึกษากรณีเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วม ได้แก่ ทูตทางสังคม ความเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ ทำให้สามารถแก้ปัญหาในด้านการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานการให้ข้อมูลข่าวสารและอื่น ๆ ประธานชุมชนที่มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งจะต้องพยายามสร้างแรงจูงใจใ้มน้ำใจให้ประธานชุมชนที่ยังอ่อนแอพัฒนาตนเองและเสริมศักยภาพของตนเองให้เป็นผู้หน้าที่เข้มแข็ง การบริหารจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมเป็นไปในลักษณะกระจายอำนาจ เน้นให้ชุมชนพึ่งพาตัวเองการมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลสาธารณะ เครือข่ายฯ ควรทำหน้าที่เป็นฐานข้อมูลกลาง หน่วยงานภาครัฐควรกระจายอำนาจให้แก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถเป็นผู้บริหารจัดการภัยพิบัติในพื้นที่ของตนเอง โดยภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนด้านการเงินวิชาการและสิ่งของจำเป็นเพื่อเป็นปัจจัยเสริมให้ชุมชนฟื้นตัวได้อย่างรวดเร็วและสามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกันในอนาคตต่อไป^๕

๔. องค์ความรู้รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา

องค์ความรู้รูปแบบการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีหลักการสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักการช่วยกันคิด โดยระดมความคิดร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในการประสบภัยพิบัติ การจัดทำบทเรียนการบริหารจัดการน้ำและการจัดการภัยพิบัติ มีอบรมการป้องกันภัยพิบัติให้แก่ชุมชน มีการถอดบทเรียน มีโครงการสร้างชุมชนเข้มแข็งหรือการบริหารจัดการโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (๒) หลักการมีส่วนร่วมโดยการดำเนินการประชุมวางแผนร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการเฝ้าระวังและการแจ้งเตือน ชุมชนมีการติดตามข่าวสารจากกรมอุตุนิยมวิทยา หรือการประเมินจากผู้รู้

^๕ ธรรมนูญ รื้อนฤกษ์รักษ์ และเพ็ญประภา ภัทรานุกรม, “การจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน : ศึกษากรณีเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว”, วารสารร่มพฤษ์, ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๑) : ๑๑๖-๑๑๗.

ในพื้นที่ที่มีความเสี่ยง รับฟังข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่เชื่อถือได้ และปฏิบัติตามคำแนะนำ อีกทั้งผู้นำควรมีการจัดระบบ การบริหารจัดการตนเอง โดยการสร้างความร่วมมือ ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน และการเชื่อมโยง การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เตรียมความพร้อมในขณะเกิดภัย (๓) การพึ่งพาตนเอง เป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและมีความพร้อมในการป้องกันภัยให้มากขึ้น โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญของภัยพิบัติ ทรัพยากรน้ำ และผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมถึงแนวทางการป้องกันเพื่อลดความสูญเสียทั้งทรัพย์สินและชีวิตของประชาชนให้ลดลงโดยให้ประชาชน ชุมชน ท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง โดยหน่วยงานภาครัฐได้สนับสนุนส่งเสริมและเป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชน ชุมชน ที่ประสบปัญหาภัยพิบัติ (๔) การสนับสนุนขององค์กรภาครัฐปัจจัยสำคัญที่ได้จากการศึกษาชุมชนที่มีการขับเคลื่อนพลังชุมชนในการจัดการภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ดีคือการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ซึ่งแม้ว่าชุมชนจะมีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในฐานะเจ้าของพื้นที่และผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง แต่ชุมชนก็ยังมีข้อจำกัดในหลายด้านที่ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง (๕) การรวมกลุ่มการจัดตั้งเครือข่ายทุกหน่วยงานมีสำนักส่งเสริมหรือหน่วยงานที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยส่วนใหญ่มีภารกิจ คือ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำ และภัยพิบัติ โดยให้หน่วยงานภาครัฐเป็นพี่เลี้ยงในการสร้างความเข้มแข็งและสะท้อนปัญหาของประชาชน สอดคล้องกับ พันธุ์ศิริ ธนาริยะวงศ์ ศึกษาเรื่อง “เครือข่ายการจัดการภัยพิบัติจากอุทกภัย หมู่บ้านแก้มกอ ตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า การจัดการภัยพิบัติจากอุทกภัยของหมู่บ้านแก้มกอมีการจัดการที่ประกอบด้วยคนในชุมชนมากมายและมาจากแหล่งที่หลากหลาย มีความสมัครใจช่วยเหลือทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรที่ได้จากการระดมของคนในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้านใช้ในการจัดการ อีกทั้งยังมีบทบาทของภาคประชาชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการครั้งนี้โดยการระดมทรัพยากรภายในหมู่บ้านเพื่อช่วยเหลือตนเองเบื้องต้น บนฐานความสัมพันธ์ที่เป็นเครือญาติ ซึ่งถือเป็นหลักการพึ่งตนเองได้อย่างเด่นชัด ความสัมพันธ์ที่เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างกันอาศัยช่องทางการติดต่อสื่อสารกันภายใต้บริบทของพื้นที่^๖

^๖ พันธุ์ศิริ ธนาริยะวงศ์, “เครือข่ายการจัดการภัยพิบัติจากอุทกภัย หมู่บ้านแก้มกอ ตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช”, วารสารวิทยบริการ, ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๖) : ๕๑.

บรรณานุกรม

- กาญจน์จิรนนท์ คลองข่อย. “ชุมชนเข้มแข็งกับการจัดการภัยพิบัติ ศึกษากรณี การจัดการวิกฤตน้ำท่วมของหมู่บ้านแหลมกลาง”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๕๕.
- ปรีชา ปิยจันทร์. “ชุมชนกับการจัดการอุทกภัยปี พ.ศ. ๒๕๕๔ : กรณีศึกษา ชุมชนอยู่เจริญ เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร (อยู่เจริญโมเดล)”. **วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม**.ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (มกราคม ๒๕๕๔): ๑๗.
- ธัญกรณีย์ รื่นฤกษ์รักษ์ และเพ็ญประภา ภัทรานุกรม. “การจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน : ศึกษากรณีเครือข่ายพัฒนาสิ่งแวดล้อมคลองบางบัว”. **วารสารร่วมพฤษ**.ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๑ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๖๑) : ๑๑๖-๑๑๗.
- พันธุ์ศิริธนาธิยะวงศ์. “เครือข่ายการจัดการภัยพิบัติจากอุทกภัย หมู่บ้านแก้วกอ ตำบลทอนหงส์ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วารสารวิทยบริการ**. ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๕๖) : ๕๑.
- พิสมัย ศรีเนตร และอัญชญา ณ ระนอง. “ทุนชุมชนกับความสามารถของชุมชนในการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วม”. **วารสารการบริหารการปกครอง**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๕๒๔.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **การจัดการภัยพิบัติและการฟื้นฟูบูรณะหลังการเกิดภัยกรณีศึกษาไทยและต่างประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔.